

ПАМ'ЯТЬ

Минуло трохи більше півроку відтоді, як наш журнал опублікував статтю М.М. Амосова про підсумки чергового етапу його експерименту «з подолання старіння» (2002. — № 5). Сьогодні ми вже знаємо, що той етап був останнім. Наступні події Микола Михайлович уже дуже обережно називав експериментом. Але і їх він описав у своїх нотатках, датованих кінцем листопада 2002 р.

13 грудня М.М. Амосова не стало. До останніх днів, підозрюючи, що вони останні, він продовжував шукати відповіді на запитання, які ставить перед людиною життя і які людина ставить собі сама. І сьогодні ми маємо можливість прочитати те, що він поспішав сказати за два тижні до смерті.

М. АМОСОВ

КІЛЬКА ПРИНЦИПОВИХ ПИТАНЬ

До 89 років залишилося менше місяця.

Літо видалося дуже важким. У березні—квітні, поки було прохолодно, я намагався нарощувати навантаження: гантель і навіть трішки бігав. З болем у спині поступово впорався ціною досить шкідливого засобу — зветься «деклофінак». По пігулці, двічі на день — «протизапальне і протиревматичне». Довго приймати не можна, але що поробиш, якщо спина не відпускає навіть на кілька днів? Крім того, кардіологи лікують серце — ще три види пігулок. Від сильного болю у тазостегновому суглобі — ще пігулки — «шипучка». Резервів здоров'я вже не залишилося, ультразвукове дослідження показує збільшення серця... Ходити по вулиці майже не міг. Коли все літо стояла спека, мене хитало наче п'яного. Тільки у жовтні трохи ожив... Так і сидів усе літо за комп'ютером під вентилятором, відпрацьовуючи «експеримент», скорочуючи вдвічі для Інтернету «світоглядні» розділи «Енциклопедії»¹ — «Розум, людина, суспільство, майбутнє». До цього додалися нові міркування з парапсихології — «інша фізика», за термінологією мого вчителя у студентстві В.Є. Лашкарьова. Тепер на цю тему сила-силенна книг видається. Цікаві факти теж є, хоча мої погляди не змінилися: матеріалізм.

Давав інтерв'ю на суспільні теми, трохи про здоров'я для московських і київських газет та радіо. Дуже стримано згадував про експеримент: що вже тепер хвалитися! Двічі виступав із публічними лекціями у престижних університетах. Далися вони важко і викликали загострення болю. Так закінчилася і ця кар'єра — стреси стали нестерпні... Та й принизливо було, коли студенти вели мене по залі під руку... Наш «Професорський клуб»² влітку не працював, а восени я вже не пішов туди. І в інститут перестав їздити.

Загалом — «нормальний старий»! Але аналізи крові погані. Серце, як показав рентген, далі не збільшується. Пробиував тиждень не робити жодних вправ — стало зовсім погано. «Прив'язаний до тачки».

На вулицю виходжу раз на тиждень на півгодини і йду так невпевнено, що соромно перед знайомими. Вдома крокую повільно — у сумі хвилин 40. Гімнастики багато — 1000 вправ, але з гантеллю (5 кг) — близько 200, причому з великими інтервалами.

Таким чином, експеримент «скоріш мертвий, ніж живий». А, може, навпаки — все ще живий. Адже кинути теж не можу. Потрапив у полон до власних замірів. Витрачаю на це приблизно дві години. Але куди його подіти — час?

Розумію, що читачі хотіли б бачити голий оптимізм: «Амосов переборює старіння великими навантаженнями, он він бігає у садку у 85 років...» Я, чесно, не винний. Від самого початку, 9 років тому, страждав тільки сам. Літніх людей не агітував наслідувати мене. Усім радив: максимум — половина моїх навантажень; поступовість і ще раз поступовість у їхньому нарощуванні — від трьох до шести місяців. На щастя, старих не захопив, а для молодих такі навантаження не виходять за межі спортивних. Навіть власну невдачу не можу віднести на рахунок експерименту. Професор, що оперував мене, Керфер, сказав, що зміни у клапані були пов'язані з інфекцією — «ендокардитом». Про це нібито свідчить характер видаленого клапана. Йому видніше — він бачив їх тисячі. А я сумніваюся: не було в мене періоду інфекції, не міг я його пропустити.

Після операції минуло чотири роки, і перешитий протез клапана поводить себе нормально. Втім, до гарантійного терміну залишилося ще рік-два. Судячи з погіршення стану і моєї таємничої хвороби суглобів, їх цілком може не вистачити. Втім, нема чого ремствувати: скільки буде — стільки й вистачить.

Розгляну краще кілька **принципових питань**.

Перше. Чи придатні такі великі навантаження для старих людей? Нагадаю, що старечий вік — це від 75 до 90 років, далі — «довгожителі». Тепер я думаю, що не придатні. Але ж тому і названо було — «експеримент». З обґрунтуваннями, але без обіцянок і гарантій. З багаторазовими застереженнями про обережність. Крім того, десять років тому не відомі були сучасні біологічні механізми старіння, які виключають такі примітивні досліди, як мій. Ні, не стану виправдовуватися: все ж деяку провину за пропаганду досліду відчуваю. Треба було робити і мовчати. Але якщо дослід розпочато у 80 і чекати результатів ще десять років, то коли ж говорити? Язик не повернеться агітувати за омолодження довгожителів після дев'яноста.

Друге. Межі навантажень були явно завищені. Однак для того і експеримент, щоб брати максимум тих навантажень, які можна витримати.

Третє. Треба було скорочувати вправи набагато раніше, не чекати, поки серце зовсім відмовить.

І головне. Була допущена елементарна неграмотність у діагностиці наростаючого стенозу клапана. Тут я поділю помилки з нашими інститутськими спеціалістами — інструментальниками і кардіологами. Все робилося чесно — кожен півроку проходив обстеження. І всі мовчали. Втім, вони покладалися на мій авторитет: «Шеф. Він усе сам знає».

Ось такі справи...

¹ [\[до тексту\]](#) Йдеться про видану 2001 року в Донецьку книгу під назвою «Енциклопедія Амосова».

² [\[до тексту\]](#) Присвячені актуальним темам зустрічі науковців у Будинку вчених.